

Izlaganje sa znanstvenog skupa
UDK 398:784.4:323.113(-945.11)(497.13)
Priljeno: 27.10.1990.

VOKALNI MUZIČKI FOLKLOR JUGOSLOVENSКИH MAĐARA U SLAVONIJI

ANIKÓ BODOR
Petőfi Sándora 7, Senta

Gradivo koje je poslužilo kao osnova za ovaj rad sakupio je mađarski etnomuzikolog Lajos Kiss. Po tipičnim svojstvima napevi pesama slavonskih Mađara svrstavaju se u mađarski prekodunavski muzički dijalekat. Odlikuju se specifičnim slobodnim intoniranjem izvesnih tonova pentatonskog niza i posebnim završnim ritamskim obrascima. Arhaična svojstva izvođenja kao i tipovi starih melodija čine mali postotak celokupnog pevanog materijala. To ukazuje na polako izumiranje ove muzičke zaostavštine.

O muzičkom folkloru Mađara u Slavoniji znamo iz radova mađarskog etnomuzikologa Lajosa Kissa.¹ On je najviše obrađivao oblast tzv. slavonskog mađarskog etničkog ostrva, koje obuhvata četiri sela reformatske vere, i to: Korod, Laslovo, Hrastin i Retfala (blizu Osijeka).² Muzičkofolklorna baština ostalih Mađara na teritoriji Hrvatske malo nam je poznata. Postoji tek nekolicina tu i tamo objavljenih pesama.³ Nepublikovanog materijala ima mnogo više. U njegovu sakupljanju najveću zaslugu ima L. Kiss. Među Mađarima u Hrvatskoj beležio je pesme i Ernő Király, ali su njegovi zapisi samo manjim delom štampani, i to u malom tiražu.⁴ U novije vreme publikovane su balade iz oblasti jugoslovenske Baranje.⁵ Hungarološki institut u Novom Sadu objavljuje zapise narodnih melodija

¹ Kiss, Lajos (1900-1982), rodom iz Sombora.

² Vidi lit. br. I/III-IV, 13, 15-18.

³ Vidi lit. br. 7-14, 19-21.

⁴ Melograf s Radio Novog Sada, vidi lit. br. 7-13.

⁵ Vidi lit. br. 6.

L. Kissa u seriji pod naslovom *Riznica narodne muzike jugoslovenskih Madara*.⁶ U toj seriji tomovi III i IV obuhvataju oblast jugoslovenske Baranje i slavonskog mađarskog etničkog ostrva. U narednim tomovima publikovat će se mađarske narodne pesme iz ostalih delova Hrvatske.

Osnov ovog izlaganja čine gore pomcnute oblasti Slavonije i Baranje.

Muzički folklor Mađara, gledano u celini, uglavnom je jedinstven na celom jezičnom području. Regionalne razlike postoje jedino u sloju starijih melodija, u Bartókovom tzv. starom stilu.⁷ Bartók je razlikovao četiri muzičkofolklorne dijalekta. Ta njegova podela je uglavnom još i dan-danas važeća, mada je više detaljizirana. U tom starom stilu razlikuju se sledeći dijalekti: Prekodunavlje, Sever, Velika nizija i Transilvanija. Svaki od ovih muzičkih dijalekata odlikuje se osobenostima u pogledu melodike, ritma, kadenci te prisustvom ili odsustvom karakterističnih tipova napjeva. Po svojim tipičnim svojstvima, pesme slavonskih Madara (a i onih iz Baranje) svrstavaju se u prekodunavski dijalekat. Najuočljivija pojeđinost je slobodno intoniranje izvesnih tonova pentatonskog niza, i to septime i terce. Ti intervali imaju različite kvalitete: mogu biti mali, neutralni, od neutralnih nešto viši ili niži kao i veliki intervali. Intoniranje nije konsekventno čak ni u toku izvođenja jedne iste pesme. U početku otkrića te pojave i sam Kodály je bio mišljenja da je visoka septima uticaj gradske muzike (vodica moderne đurske skalce).⁸ Visoka septima i visoka terca zajedno rezultiraju đurskim efektom. Donja septima se, međutim, ponekad u tradicionalnom izvođenju ne intonira visoko. Tako nastaju tzv. tritonske fraze završnih melostihova.⁹ Pojava promenljive terce i septime u izvođačkoj praksi Prekodunavlja nije naročito učestala, a ovde se pojavljuje u čak 99% slučajeva.¹⁰ Dopunjavanjem pentatonskih nizova u heptatonske uočava se slobodno intoniranje i sekste i sekunde.¹¹ Drugi stupanj se naročito rado snizuje kod završnih kadenci - tako nastaje frigijski kolorit koji je naročito omiljen kod slavonskih Mađara.¹² Zajednička pojava velike terce i male sekunde stvara efekat prekomerne sekunde te priskrbljuje ovim napjevima "orijentalni" prizvuk.

Čudnovatosti u intonaciji su verovatno ostaci nekada opšte izvođačke prakse, koju je ova oblast sačuvala u većoj meri od drugih oblasti muzičkog folkloru Mađara. Zanimljivo je da se kod Hrvata ne primećuje naklonost ka takvoj intonaciji, usprkos mnoštvu zajedničkih tipova narodnih melodija.

Prekodunavski dijalekat odlikuje se i osobitim završnim ritmovima - kako u parlando tako i u giusto pesmama, naročito kod osmeraca, ali i kod šesteraca i

⁶ Vidi lit. br. 1/I-IV.

⁷ Vidi lit. br. 2.

⁸ Vidi lit. br. 22, str. 19.

⁹ Kodályev izraz. Za septimu vidi pr. br. 5a; za tercu pr. br. 4a; za đurski efekat pr. br. 2a; za tritonsku frazu pr. br. 4a.

¹⁰ Vidi lit. br. 3, str. 423.

¹¹ Vidi pr. br. 1 i 4a i b.

¹² Vidi pr. br. 1 i 6.

deseteraca. U tim ritmičkim formulama tonovi se postepeno stišavaju i nadovezuju legato bez sporadnih naglasaka.¹³

Među pesmama starog stila, koje se pevaju na određenom području, nalaze se takve koje su isključivo prisutne samo na tom području ili samo na jednom njenom delu i takve koje su poznate na celom jezičnom području. Mnoge od tipova prekodunavskih pesama pevaju i Hrvati. Ova okolnost nije mi čudna s obzirom na to da oba naroda već vekovima žive zajedno (više iznenađuje činjenica da ni približno toliko nije očigledan uzajamni uticaj muzičkog folkloru Madara i drugih južnoslovenskih naroda, npr. Srba). Otkrivanje ove uzajamnosti je baš zasluga Vinka Žganca. U svojoj zbirci *Hrvatske pučke popijevke iz Međimurja* obelodanio je čitav niz napeva koji su karakteristični i za Mađare. Za takve napeve javnost nije ni znala - bili su prekriveni debelim slojem gradske kafanske muzike semifolklornog tipa i muzička moda ih je potisnula sa površine.

Ovde će se prikazati samo nekoliko primera koji ilustriraju i užu i širu regionalnu pripadnost, zajedno sa hrvatskim paralelama, ako takve postoje.

Jedna od najtipičnijih melodija južnog Prekodunavlja frigijski je obojena, naročito kod slavonskih Madara. Van ove oblasti poznata je još i na južnom delu Velike nizije, ali u neobojenoj pentatonici. Varijante nisu mnogobrojne, ali su poznate i kod Slovaka (Primer br. 1).

Druga tipična pesma ovog muzičkog dijalekta ujedno je i školski primer za prekodunavsku visoku intonaciju u čistoj kvintnoj transpoziciji. Od celog mađarskog jezičnog područja živi samo u ovoj oblasti. Međutim, poznate su njene paralele i kod Čeremisa, Mađarima srodnog naroda na teritoriji USSR-a¹⁴ (primer br. 2a). Njena međimurska varijanta nema karakterističnu intonaciju (primer br. 2b).

Svatovska pesma i igra (primer br. 3a) rasprostranjena je na celom jezičnom području, ali danas se čuje ipak samo u arhaičnim tradicijama. Međimurska varijanta (primer br. 3b) dosledno poštuje kvintnu transpoziciju, što nije slučaj kod mađarske pesme.

Opštepoznata je četverodelna pesma i igra sa refrenom (primer br. 4a), ali u prekodunavskim varijantama pojavljuje se sa tipičnim tritonskim frazama melodijskih završetaka. Međimurski tuš (primer br. 4b) rešava taj završetak drugačije. Slično se ponašaju i druge mađarske varijante, koje se neretko koriste banalnim frazama kafanske muzike (vidi varijantu pod 1 u primeru br. 4b).

Pastirska pesma iz Baranje je prilično popularna još i dan-danas i stoga se dosta lako može susresti. Nepoznata je na područjima van južnog Prekodunavlja. Neretko se čuje u karakterističnoj intonaciji, ali to nije strogo pravilo. Zanimljivo je da ova pesma nije zabeležena u slavonskom mađarskom etničkom ostrvu. Jedino se njen drugi deo prepoznaje u brojnim, ali dosta dalekim varijantama. Na nju često nailazimo i kod drugih Mađara koji su sporadično nastanjeni u Hrvatskoj (primer br. 5a). Međimurska varijanta (primer br. 5b) je zapisana dosledno u 5/8-om taktu,

¹³ Vidi pr. br. 5a i b.

¹⁴ Vidi lit. br. 22, str. 19.

druge varijante pak u 6/8-om ili u mešovitim taktovima.¹⁵ I hrvatska i mađarska paralela posjeduju tipični prekodunavski završni ritamski obrazac.

Arhaičnost tradicije slavonskih Mađara ogleda se i u čuvanju starih religioznih pesama. Lajos Kiss je otkrio čitav niz starih melodija i tekstova koji se više ne koriste u današnjoj crkvenoj liturgiji.¹⁶ Ovom prilikom upozoravam na frigijsku posmrtnu pesmu od tri melostiha, što je inače retkost među većinom četverodelnim mađarskim napevima. Stih strukture 6, 6, 7 dugo je tretiran kao fragmenat, premda je pesnik Bálint Balassi (1554-1594) rado oblikovao svoje strofe od takvih stihova. Po tom načinu razmišljanja, jedna cela strofa naše pesme (primer br. 6) predstavljala bi jedan jedini stih Balassijeve strofe. Sama melodija, sa lirskim svetovnim tekstom, zapisana je u zbirci Paloczija, pripadnika maloplemičkog staleža. Ta zbirka potiče iz god. 1813, sa primedbom da je pesma najmanje sto godina stara. Slavonski Mađari koriste napev i dva različita teksta nepoznatog porekla. Prema našem sadašnjem znanju, poznat je priličan broj varijanti ove strukture. One potiču sa severnih, jugozapadnih i istočnih periferija mađarskog jezičnog područja, ali su, međutim, odsutne u njegovom centru. S pravom se pretpostavlja da je umetničkom stihovanju Balassija prethodila jedna opšta praksa s kojom se i sam pesnik koristio.¹⁷ Ista ili veoma bliska motivika oblikovanja u tzv. safijskom stihu rasprostranjena je širom jezičnog područja. Javlja se, između ostalog, i u crkvenoj upotrebi. Dokumentacija u izvorima iz XVII veka je prilično bogata. Najpre je zabeležena kao "Chorca" u kodeksu Kajoni (franjevački kaluder u Transilvaniji čiji je kodeks nastao između 1634. i 1671. god.), zatim se pojavljuje kao "Vlaška igra" i kao slovačka pesma te dva puta u kodeksu Victorisz (nastao oko 1680. god. u Slovačkoj). Najmlađi od svih zapisa je Narayev "Lyra coclestis" iz god. 1695, čije mađarske i hrvatske varijante prilažemo (primeri br. 7a i 7b).

Iz izloženog se vidi da stari stil nosi u sebi karakteristike regionalnog dijalekta. Taj stil predstavlja međutim samo mali procenat ukupnog pevanog repertoara. Kod slavonskih Mađara može se reći da je ipak veći, jer iznosi otprilike 31% u odnosu na sve sakupljene varijante, dok u Baranji iznosi samo 10%.¹⁸ U okviru toga, regionalnog je karaktera 40%, odnosno 19% melodija. Preostali, veći procenat ukupnog pevanog repertoara sačinjava novi stil (narodne pesme novijeg nastanka) i pridošli napevi koji se nalaze na različitom stepenu folklorizovanosti. U novom stilu absorbovano je prilično stranih elemenata, tako da se i ovde vrši podela prema stepenu folklorizovanosti. Zdrava tradicija Baranje iznosi 31%, a u selima slavonskih Mađara otprilike 50-60%. Geografski i etnički izolovani slavonski Mađari sačuvali su velik broj starih pesama regionalnih karakteristika (Rctfala je zbog blizine Osijeka manje arhaična). To nije slučaj kod stanovništva Baranje, koje se urbanizovalo i potisnulo staru muzičkofolklornu baštinu.

¹⁵ Vidi lit. br. 24, pr. br. 295-296.

¹⁶ Vidi lit. br. 15, 17-18.

¹⁷ Vidi lit. br. 23, knj. 1, str. 32-33.

¹⁸ Bartókova istraživanja 1933. godine dala su još nepovoljniji rezultat: procenat starog stila na ondašnjem ukupnom mađarskom materijalu od 11000 varijanata iznosi o je samo 9%.

Arhaičnost njihove tradicije ogleda se više u pridošlim stranim melodijama nego u onima u starom stilu.

Koliko su žive melodije koje je zapisao Lajos Kiss?¹⁹ Na to pitanje mogli bismo odgovoriti samo na osnovu ponovnih terenskih istraživanja. Do izvesne mere mogu dati odgovor i rezultati do kojih je došao Imre Olsvai na teritoriji južnog Prekodunavlja u administrativno upravnoj oblasti Somogy u državi Mađarskoj.²⁰ Utvrdio je da fond pevanih pesama u pojedinim naseljima iznosi oko 600-800, od čega je 60-80% pesama semifolklornog tipa sa manjom ili uopšte bez estetske vrednosti. U spontanom muzičkom životu sve se ređe čuju primeri starog stila. Naročito se to odnosi na bogato ukrašene parlando melodije. Njihov procenat pevanosti procenjuje se na 0,15-0,4%. Samo izuzetna sreća ili odgovarajuća metoda sakupljanja može da ih izbavi iz dubokog zaborava. Tako je verovatno i narodna muzika slavonskih Mađara u izumiranju, što se, u različitoj meri, konstatuje i na ostalim mađarskim jezičnim područjima. Novi uslovi života, bar zasada, ne pogoduju tradicionalnoj kolektivnoj muzičkoj kulturi. Tim je preči zadatak da se od potpunog zaborava spase još postojeći primeri jedne tradicije koja više ne stvara nove estetske vrednosti.

IZVORI I LITERATURA

1. A Jugoszláviai Magyar Népzene Tára

I-Kiss Lajos: *Gombos és Doroszló népzeneje*, Novi Sad, 1982.

II-Kiss Lajos-Bodor Anikó: *Az al-dunai székelyek népdalai*, Novi Sad, 1984.

III-Kiss Lajos-Bodor Anikó: *A drávaszögi magyarok dalai*, Novi Sad, u štampi.

IV-Kiss Lajos-Bodor Anikó: *A szlavóniai szigetmagyarság népdalai 1, 2*, Novi Sad (tom 1 u štampi, tom 2 u pripremi).

2. Bartók Béla: *A magyar népdal*, in: Szöllösy András: *Bartók összegyűjtött írásai*, Budapest, 1966.

3. Együd Árpád-Olsvai Imre: *Somogyi népköltészet*, Kaposvár, 1975.

4. Hozsanna-Teljes kottás népcenekeskönyv, Budapest, 1974.

5. Járdányi Pál: *Magyar népdaltípusok I, II*, Budapest, 1971.

6. Katona Imre-Lábadai Károly+Olsvai Imre: *Erdők, mezők, vad ligetek-Drávaszögi magyar népdalok*, Novi Sad, 1980.

7. Király Ernő: *Magyar népdalok*, Novi Sad, 1962.

8. Király Ernő: *60 magyar népdal*, Novi Sad, 1965 (stencil).

9. Király Ernő: *51 magyar népdal*, Novi Saad, 1966 (stencil).

¹⁹ L. Kiss je u tim krajevima sakupljao u 40-im godinama, zatim od kraja 50-ih do kraja 60-ih godina.

²⁰ Vidi lit. br. 3, str. 434-435.

10. Király Ernő: 52 magyar népdal, Novi Sad, 1966 (stencil).
11. Király Ernő: 53 magyar népdal, Novi Sad, 1966 (stencil).
12. Király Ernő: Gyöngykalász I-IV, Novi Sad, 1972, 1973 (stencil).
13. Kiss Lajos: A szlavóniai szigetmagyarság ősi népzeneje, in: Kalangya 1-2, Novi Sad, 1941.
14. Kiss Lajos: 108 magyar népdal, Budapest, 1943.
15. Kiss Lajos: A szlavóniai magyar népsziget népzeneje, in: MTA Osztályközlemények, Budapest, 1959.
16. Tipovi muzičkog folkloru mađarskog etničkog ostrva u Slavoniji: in: Zbornik za narodni život i običaje 40, Zagreb 1962.
17. A szlavóniai magyar virrasztó énekek zenetörténeti jelentősége, in: MTA Osztályközlemények, Budapest, 1965.
18. Zenetörténeti emlékek a szlavóniai virrasztó énekekben, in: Ethnographia, Budapest, 1966.
19. Kiss Lajos: Köszöntök a jugoszláviai magyar népzeneben, in: Hungarológiai Közlemények 11, Novi Sad, 1972.
20. Kiss Lajos: Egy magyar szórvány népzeneje, in: Magyar Képes Ujság 14-18, Zagreb 1976.
21. Kiss Lajos: Drávaszög magyar népzeneje, in: Magyar Képes Ujság 19-21, Zagreb, 1976.
22. Kodály Zoltán: A magyar népzene-A példatárát szerkesztette Vargyas Lajos, Budapest, 1971.
23. Szendrei Janka-Dobszay László-Rajcczky Benjamin: XVI-XVII századi dallamaink a népi emlékezetben, Budapest, 1979.
24. Žganec, Vinko: Hrvatske pučke popijevke iz Međumurja I-II, Zagreb, 1924, 1925.

Korođ, 1960, Kiss L. (1/IV: br. 38) 1.
pevač Péter István, rođ. 1898
ROBIJAŠKA PESMA

Parlando ♩=88-95

6. Ha még-szá-bá — du — lok,
Oj fo — ga — dást tē — szék,
A tēmp-lom-bá mō — gyök.

Laslovo, 1966, Kiss L. (1/IV br. 141) 6.
pevača Gyöke Illésné, rođ. 1881
POSMRTNA PESMA

♩=84

1. Midőn vé — gezetre
Eljőn i — téletre
Az égnék felhő-ji-be

Retfala, 1960, Kiss L. (1/IV br. 68)
pevaó Nemes Lajos, rođ. 1884

2a.

ŠALJIVA PESMA I IGRA SA REFRENOM

♩=104

A Du-ná - rül fuj a szél,
Fe-küdj mel--lém majd nem ér

Du-ná - rül fuj a szél

Ha ja Du-na nem vol - na,
Ak - kor a szél sem fuj - na

Du - ná - rül fuj a szél.

Detailed description: The musical score is written on four staves. The first two staves form the first line of music, with lyrics 'A Du-ná - rül fuj a szél, Fe-küdj mel--lém majd nem ér'. The second two staves form the second line, with lyrics 'Du-ná - rül fuj a szél'. The third and fourth staves form the third line, with lyrics 'Ha ja Du-na nem vol - na, Ak - kor a szél sem fuj - na' and 'Du - ná - rül fuj a szél.' respectively. The tempo is marked as quarter note = 104. There are fingerings '5' indicated above the first and second staves.

Dekanovec, Žganec (24. br. 354)

2b.

TUŠ

Ljubil sam te se-dam let,
Dok si bi-la mlajši let.

Ci-da - rum, bum, bum, bum!

Ljubil sam te itd.

Detailed description: The musical score consists of four staves. The first staff has lyrics 'Ljubil sam te se-dam let, Dok si bi-la mlajši let.'. The second staff has lyrics 'Ci-da - rum, bum, bum, bum!'. The third staff has lyrics 'Ljubil sam te itd.'. The fourth staff is a continuation of the melody without lyrics.

Hraštin, 1969, *Kiss L.* (1/IV br. 75)
pevala *Batona Józsefné Istóka Mária*, rođ. 1910.

3a.

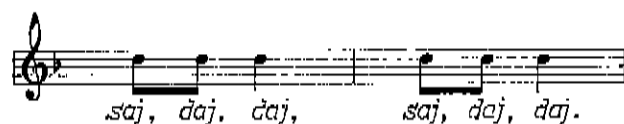
SVATOVSKA PESMA I IGRA

Dekanovec, *Žganec* (24: br. 351)

3b.

TUŠ

Lastovo, 1960, Kiss L. (1/IV: br. 99)
pevala Gyöke Illésné, rođ. 1881

4a.

ŠALJIVA PESMA I IGRA

Musical score for 'ŠALJIVA PESMA I IGRA' in 2/4 time. The score consists of four staves of music with lyrics in Hungarian. The first staff starts with a tempo marking of 138. The lyrics are: 'Ez a kislány úgy éli vi-lágát, Há az anyá nincs otthon sít-ti á po-gácsaot Háj-ná-le bá, háj-nál e-lött, Kinyitott á rúzsá á haozá je-lött.'

Dekunovec, Žganec (24: br. 372)

4b.

TUŠ

Musical score for 'TUŠ' in 2/4 time. The score consists of five staves of music with lyrics in Slovenian. The lyrics are: 'Čr-ne čí-žme z vu-ski-mi pe-ta-mi, ke je Herceg po-go-dil vu-ni pod vr-ba-mi. Tu-li — pan čr-te — ni, al da velka ljubav med na-mi.'

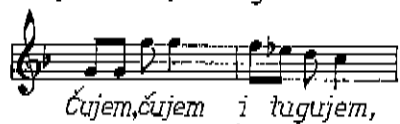
Vardarač, 1976 Olsvai I.-Katona I.(1/III.br.22) 5a.
pevao Ferenc József, rod. 1905

PASTIRSKA PESMA

Parlando ♩=88

Macinec, 1908, Žganec (24: br. 297) 5b.

Náray: *Lyra coelestis*, 1695 (4: br. 212) 7a.

CRKVENA PESMA O SV. PETRU

Szent Péter apostol nagy dicséretit

Újítsuk vigadva, tarlván ünnepit

Oh, szent Péter, oldj meg bűnűktől

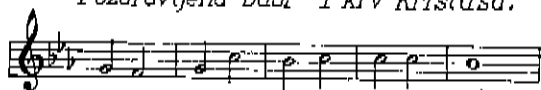
Nyerj irgalmat az Uristentől.

Poturen, *Žganec* (24: br. 60, 2.sveska) 7b.

CRKVENA PESMA, posle podizanja

Pozdravljeno buđi telo Jezu-ša,
Pozdravljena buđi i krv Kristuša.

O pre-sve-tlo telo Jezu-ša

po te-bi se svaka zveliči du-ša.